

Seleucia

Sayı X - 2020

Olba Kazısı Serisi

Seleucia X

Olba Kazısı Serisi

Seleucia, uluslararası hakemli dergidir ve her yıl Mayıs ayında bir sayı olarak basılır. Yollanan çalışmalar, belirtilen yazım kurallarına uygunsa yayınlanır, çalışması yayınlanan her yazar, çalışmanın baskı olarak yayınlanmasını kabul etmiş ve telif haklarını Seleucia yayınına devretmiş sayılır. Seleucia kopya edilemez ancak dipnot referans gösterilerek yayınlarda kullanılabilir.

Seleucia Dergisi, Sayı IV - 2014'den itibaren ULAKBİM'de taranmaktadır.

Editörler

Emel Erten
Diane Favro
Fikret Yegül
Murat Özyıldırım (Baş Editör)

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Halit Çal
Prof. Dr. Çiğdem Dürüşken
Prof. Dr. Efrumiye Ertekin
Prof. Dr. Emel Erten
Prof. Dr. Diane Favro
Prof. Dr. Turhan Kaçar
Prof. Dr. Sedef Çokay Kepçe
Prof. Dr. Gülgün Köroğlu
Prof. Dr. Erendiz Özbayoğlu
Prof. Dr. Harun Taşkiran
Prof. Dr. Ceren Ünal
Prof. Dr. Fikret K. Yegül
Doç. Dr. Merih Ereğ
Doç. Dr. Deniz Kaplan
Doç. Dr. Fikret Özbay
Doç. Dr. Sema Sandalcı
Dr. Öğr. Üyesi Safiye Aydın
Dr. Öğr. Üyesi Figen Çevirici Coşkun
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Murat Özgen
Dr. Öğr. Üyesi Muammer Ulutürk
Dr. Öğr. Üyesi Yavuz Yeğin
Dr. Vujadin Ivanisevic

Seleucia
Olba Kazısı Serisi
Sayı: 10

ISSN: 2148-4120

Kapak Tasarımı

Tuna Akçay

Yazışma Adresi

Öğr. Gör. Murat Özyıldırım
Mersin Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi
Arkeoloji Bölümü, Çiftlikköy Kampüsü, 33343,
Mersin - Türkiye
Tel: 00 90 324 361 00 01 - 4735
E – posta: muratozyildirim@mersin.edu.tr

Adres

Bilgin Kültür Sanat Şti. Ltd.
Selanik 2 Cad. 68/4 Kızılay - Ankara
Tel: 0312 419 85 67
Sertifika no: 20193
www.bilginkultursanat.com
e-mail: bilginkultursanat@gmail.com

Baskı

Parkur Form Ofset Matbaacılık
Merkez San. Sit. 1341. Cad. No: 45
İvedik OSB, Yenimahalle - Ankara
Sertifika No: 42235

Dağıtım

Bilgin Kültür Sanat Şti. Ltd.
Selanik 2 Cad. 68/4 Kızılay - Ankara
Tel: 0312 419 85 67

Seleucia | Sayı 10 | Mayıs 2020

Artemis Tapınağı ve Altın Sardes'in Kraliçeleri
Queenly Gifts to Golden Sardis and the Temple of Artemis

Fikret K. Yegül
9

İzmir Arkeoloji Müzesi'nden Bir Grup Kilya Figürini
A Group of Kilia Figurines from the Archaeological Museum of İzmir

Barış Gür - Ayşe Füzüzan Caman
35

Silifke Müzesi Örnekleri Bağlamında Roma Dünyasında Cam Çubukların İşlevleri Konusunda Görüş ve Öneriler
Suggestions and Views About The Functions of Glass Rods in The Light of Two Examples from The Museum of Silifke

Emel Erten
57

Niğde, Ulukışla'da Lulua (Lülüve) Kalesi
The Lulua (Lülüve) Castle in Ulukışla, Niğde

Lale Yılmaz - Halil Sözlü
75

Kurul Kalesi Pişmiş Toprak Kandilleri
Terracotta Oil Lamps from Kurul Fortress

Leyla Yorulmaz
97

Elazığ Müzesi'nden Bir Grup Urartu Mühürü
A Group of Urartian Seals from the Elazığ Museum

Pınar Pınarcık - Bilcan Gökce
127

Phokaia'nın Hellenistik ve Roma Dönemi Mezarları ile

Ölü Gömme Gelenekleri
Burial Customs and Tombs in Hellenistic and Roman Period Tombs of Phocaea

Sabri Arıcı
155

Mersin Müzesi'nden Hellenistik Dönem'e Ait Bir Mezar Steli

A Hellenistic Grave Stele from Mersin Museum
Ulus Tepebaş - Handegül Canlı
185

Olba'dan Roma Erken İmparatorluk Dönemi Üfleme Cam Buluntuları
Early Roman Imperial Blown-Glass Finds from Olba

Emel Erten - Emine Akkuş Koçak
203

Pontos Bölgesi Basamaklı Tünellerinin Köken ve İşlevleri Üzerine Bazı Öneriler
Some Suggestions on Origins and Functions of the Stepped Tunnels in Pontos Region

S. Yücel Şenyurt - Ahmet Emirhan Bulut
227

Bingöl Şerevdirin Yaylası'nın Kaya Üstü Resimleri ve Kaya Altı Yerleşiminin Değerlendirilmesi
The Evaluation of On-Rock Pictures and Under-Rock Settings of Bingöl Şerevdirin Plateau

Sırrı Tiryaki
251

Anemurium Nekropol Kilisesi Heraclius Defnesi
A Heraclius Hoard in Anemurium Necropolis Church

Kasım Oyarçin - Mehmet Tekocak
269

Kurul Kalesi Kazılarında Ele Geçen Kalıp Yapımı Kabartmalı Kâseler
The Moldmade Relief Bowls found in Kurul Fortress

S. Yücel Şenyurt - Leyla Yorulmaz
297

Miletos'tan (Ionia) Koç Başı Saplı Bir Patera
A Terracotta Handled Paterra with Ram Head from Miletus (Ionia)

Reyhan Şahin
329

Tarsus Müzesi'nden İki Triglif-Metop Frizi
Two Tryglyph-Metope Friezes from the Tarsus Museum

Gamze Evgen
355

Olba Manastırı Kazıları Üzerine Değerlendirmeler
Some Observations on the Excavations in the Monastery of Olba

Murat Özyıldırım
375

Kitap Tanıtımı
Book Review

Roman Architecture and Urbanism - From the Origins to Late Antiquity

Emel Erten
389

Antik Dönemden Osmanlı Dönemine Smyrna/İzmir Kemik Objeleri

Halil Özkan
395

PRAEFATIO

Seleucia Dergisi'nin 2020 yılı sayısını sizlere sunarken bunun dergimizin onuncu sayısı olduğunu da hatırlatmaktan mutluluk duymaktayız. Kısıtlı mali olanaklarımıza karşın, meslektaşlarımızın çalışmalarıyla bize verdikleri destek sayesinde aralıksız on yıl boyunca Seleucia'yı size ulaştırabildiğimiz için gururluyuz. Dileğimiz, Seleucia'nın yayın hayatını gelecekte de sürdürebilmesi ve eski çağ kültürleri ve uygarlıkları ile ilgili olarak yapılan çalışmaların değerlendirmelerini, sonuçlarını nice yıllar boyunca sizlere sunmaya devam etmesidir. Bizi bugünlere taşıyan gelmiş geçmiş tüm sayıların yazarlarının, hakemlerinin, bilim kurulu üyelerinin ve yayıncılarının verdikleri emek için şükranlarımızı sunuyor; bizi her aşamada yüreklediren okuyucularımızın da Seleucia'nın bugünlere ulaşmasındaki katkılarını unutmuyoruz.

Bu sayımızda her biri değerli meslektaşlarımız tarafından kaleme alınan on altı ayrı makaleye yer vermekteyiz. Bunlar, seramikten, cama; mimarlık ve plastikten, numizmatik ve gliptiğe Anadolu coğrafyasının sunduğu verilerin incelendiği çalışmalardır.

Seleucia bir yandan onuncu sayısı yayınlamakta olmasının mutluluğunu yaşamaktayken; diğer yandan da editörlerimiz Prof. Dr. Fikret Yegül ve Prof. Dr. Diane Favro'nun kazandıkları büyük başarıyı da sizlere duyurmak isteriz. Onların Roman Architecture and Urbanism - From the Origins to Late Antiquity başlıklı kitapları, ABD'de Amerikan Yayıncılar Birliği (AAP) tarafından verilen ve yıl içinde yayınlanan 700-800 kitabın yarıştığı PROSE Excellence büyük ödülünü 2020 yılında kazanan beş yapıttan biri seçildi; aynı zamanda kendi kategorisinde de birinci oldu. Söz konusu kitapla ilgili tanıtım yazısını Seleucia'nın bu sayısında bulabilirsiniz. Editörlerimizi hem böylesine değerli bir yapıtı bilim dünyasına kazandırdıkları için, hem de kazandıkları seçkin ödül nedeniyle candan kutluyor ve başarılarının devamını diliyoruz.

Seleucia'nın onuncu sayısını sizlere sunarken, bu sayıda çalışmalarını bizimle paylaşmayı tercih ettikleri için öncelikle yazarlarımıza teşekkür ederiz. Dergimize sunulan çalışmaları titizlikle inceleyen; sahip oldukları birikimi kıymetli önerileriyle paylaşan hakemlerimizin katkısı bizim için unutulmazdır. Son olarak da bu sayının yayına hazırlanmasında emeği geçen grafiker İsmet Filizfidanoğlu'na ve Bilgin Kültür ve Sanat Yayınları sahipleri Şükrü Devrez ve Engin Devrez'e şükranlarımızı sunarız.

Editörler:

Prof. Dr. Emel Erten

Prof. Dr. Diane Favro

Prof. Dr. Fikret Yegül

Öğr. Gör. Murat Özyıldırım

PREFACE

While presenting the 2020 issue of *Seleucia*, we are happy to announce the tenth anniversary of our journal. While presenting the 2020 issue of *Seleucia*, we are happy to announce the tenth anniversary of our journal. Despite financial limitations, we are proud to have published ten issues, one each year, without any interruptions, a feat made possible with the invaluable support of our colleagues. We wish that *Seleucia* will endure and continue to publish issues containing valuable works on ancient cultures and civilizations for years to come. We would like to express our gratitude to all the contributors, referees, scientific committee members, and publishers of past and present issues, as well as to our readers for their continuous support and encouragement.

In this issue there are sixteen articles documenting and evaluating pottery and glass material, sculpture, numismatics, glyptics, and epigraphic evidence from archaeological sites in Anatolia.

In addition to the appearance of *Seleucia*'s tenth issue, we would like to announce that the book *Roman Architecture and Urbanism - From the Origins to Late Antiquity* by our editors Prof. Dr. Fikret Yegül and Prof. Dr. Diane Favro received the Prose Excellence Award from the Association of American Publishers (AAP) as the top reference book of 2020, chosen from among over 800 publications. You will find a review of the book within this issue of *Seleucia*. We would like to congratulate our editors for their success and thank them for presenting such a valuable account on Roman architecture and urbanism, including notably a lengthy chapter on the architecture of Asia Minor.

Finally, we wish to express our gratitude for our contributors and meticulous referees who worked hard for this issue as well as to graphic designer İsmet Filizfidanoğlu and our publishers Şükrü Devrez and Engin Devrez of Bilgin Culture and Art Publications.

Editors:

Prof. Dr. Emel Erten

Prof. Dr. Diane Favro

Prof. Dr. Fikret Yegül

Öğr. Gör. Murat Özyıldırım

Olba Kazısı Serisi

Seleucia

Makale Başvuru Kuralları

Seleucia, Olba Kazısı yayını olarak yılda bir sayı yayınlanır. Yayınlanması istenen makalelerin en geç Şubat ayında gönderilmiş olması gerekmektedir. Seleucia, arkeoloji, eski çağ dilleri ve kültürleri, eski çağ tarihi, sanat tarihi konularında yazılan, daha önce yayınlanmayan yalnızca Türkçe, İngilizce çalışmaları ve kitap tanıtımlarını yayınlar.

Yazım Kuralları

Makaleler, Times New Roman yazı karakterinde, word dosyasında, başlık 12 punto baş harfleri büyük harf, metin ve kaynakça 10 punto, dipnotlar 9 punto ile yazılmalıdır. Sayfa sayısı, kaynakça dâhil en çok on sayfa olmalıdır. Müze, kazı, yüzey araştırması malzemelerinin yayın izinleri, makale ile birlikte yollanmalıdır. Kitap tanıtımları, üç sayfayı geçmemelidir. Çalışmada ara başlık varsa bold ve küçük harflerle yazılmalıdır. Türkçe ve İngilizce özetler, makale adının altında, 9 punto, iki yüz sözcüğü geçmemelidir. Özetlerin altında İngilizce ve Türkçe beşer anahtar sözcük, 9 punto olarak “anahtar sözcükler” ve “keywords” başlığının yanında verilmelidir. Doktora ve yüksek lisans tezlerinden oluşturulan makaleler, yayına kabul edilmemektedir.

- Dipnotlar, her sayfanın altında verilmelidir. Dipnotta yazar soyadı, yayın yılı ve sayfa numarası sıralaması aşağıdaki gibi olmalıdır. Demiriş 2006, 59.
- Kaynakça, çalışmanın sonunda yer almalı ve dipnottaki kısaltmayı açıklamalıdır.

Kitap için:

Demiriş 2006 Demiriş, B., Roma Yazınında Tarih Yazıcılığı, Ege Yay., İstanbul.

Makale için:

Kaçar 2009 Kaçar, T., “Arius: Bir ‘Sapkın’ın Kısa Hikayesi”, Lucerna Klasik Filoloji Yazıları, İstanbul.

- Makalede kullanılan fotoğraf, resim, harita, çizim, şekil vs. metin içinde yalnızca (Lev. 1), (Lev. 2) kısaltmaları biçiminde “Levha” olarak yazılmalı, makale sonunda “Levhalar” başlığı altında sıralı olarak yazılmalıdır. Bütün levhalar, jpeg ya da tift formatında 300 dpi olmalıdır. Alıntı yapılan levha varsa sorumluluğu yazara aittir ve mutlaka alıntı yeri belirtilmelidir.
- Levha sayısı her makalede 10 adet ile kısıtlıdır.
- Latince - Yunanca sözcüklerin yazımında özel isimlerde; varsa Türkçe ek virgülle ayrılmalı, örneğin; Augustus’un, cins isimler italik yazılmalı, varsa Türkçe ek, italik yapılmadan sözcüğe bitişik yazılmalıdır, örneğin; *caveanın*.
- Tarih belirtilirken MÖ ve MS nokta kullanılmadan, makale başlıkları ile yazar ad ve soyadlarında sadece baş harfler büyük harf olarak yazılmalıdır.

Olba Excavations Series

Seleucia

Scope

Seleucia is annually published by the Olba Excavations Series. Deadline for sending papers is February of each year. Seleucia features previously unpublished studies and book reviews on archaeology, ancient languages and cultures, ancient history and history of art written only in Turkish or English.

Publishing Principles

Articles should be submitted as word documents, with font type Times New Roman, font sizes 12 points for headings (first letters should be capitalized), 10 points for text, and 9 points for footnotes and references. The number of pages of each article should not be longer than ten pages, including the bibliography. If the study is on some material/materials from a museum or an excavation, the permission for publication should be submitted together with the article. The book reviews should not be longer than three pages. If there are sub-titles, the headings should be written bold with small letters. Abstracts written in both Turkish and English should appear below the heading of the article, should be size of 9 points and minimum count of words should be 200. Below the abstracts, a minimum of 5 keywords for both languages should be included (of size 9 points) below the headings “anahtar sözcükler” and “keywords”. The articles produced out of master’s theses or doctoral dissertations will not be accepted for publication.

- Footnotes should be given under each page. The ordering of author surname, year of publication and page number should be as follows: Demiriş 2006, 59.
- The reference list should appear at the end of the study and should explain the abbreviation given in the footnote.

Book format:

Demiriş 2006 Demiriş, B., Roma Yazınında Tarih Yazıcılığı, Ege Yay., İstanbul.

Article format:

Kaçar 2009 Kaçar, T., “Arius: Bir ‘Sapkın’ın Kısa Hikayesi”, Lucerna Klasik Filoloji Yazıları, İstanbul.

- Photographs, pictures, maps, drawings, figures etc. used in the article should be referred to in the text as (Fig. 1), (Fig. 2) as abbreviations, and an ordered list of these items should appear at the end of the article under the heading “Figures”. All figures should be in JPEG or TIFF format with 300 dpi. If there are figures cited, the responsibility lies with the author and citation should be explicitly given. The number of figures for each article is limited to 10.

Phokaia'nın Hellenistik ve Roma Dönemi Mezarları ile Ölü Gömme Gelenekleri

Sabri Arıcı*

Öz

Bu çalışma, Phokaia kenti mezarlarının ve ölü gömme geleneklerinin ilk kez toplu olarak kaleme alınmasından dolayı önemlidir. Makalenin amacı, mezar form ve buluntulara dayanarak Phokaia'nın mezar tipolojisi ve ölü gömme geleneklerini ortaya çıkarmaktır. Kent, MÖ 6. yüzyılın başlarında en zengin dönemini yaşamıştır. Ancak, burası Hellenistik ve Roma Dönemi'nde giderek gerilemeye başlamıştır. Bu durum, kentteki *nekropolis* dağılımlarından anlaşılabilir. Phokaia'daki Hellenistik ve Roma Dönemi mezarlarının bir kısmı programlanmış çalışmalarla, bir kısmı III. derece arkeolojik sit alanlarındaki kurtarma kazılarıyla, bir kısmı da çeşitli kanalizasyon ve yol çalışmalarında tesadüfen ele geçen buluntular vasıtasıyla tespit edilmiştir. Bu çalışmalar sonucunda, dokuz tip mezar tespit edilmiştir. Bunlardan kaya mezarı hariç, hepsi toprak altı mezarlarıdır. Aynı alanda birkaç değişik mezar türüne birden rastlanıldığı gibi, aynı mezarda farklı tarihlerde gömü yapıldığı da anlaşılabilir. Hellenistik Dönem'de mezarlarda hem inhumasyon hem de kremasyon uygulanırken, Roma Dönemi'nde ise, kremasyonun daha çok tercih edildiği dikkat çekmektedir. Arkaik ve Klasik Dönem'de yerleşim yeri olarak kullanılan alanların daha sonraki dönemlerde (Hellenistik ve Roma Dönemi), *nekropolis* olarak kullanılması, kentin küçüldüğünün göstergesi olması bakımından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Phokaia, Hellenistik ve Roma Dönemi mezarları, inhumasyon, kremasyon, ölü gömme gelenekleri.

* Dr. Öğr. Üyesi Sabri ARICI, Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Mersin, TÜRKİYE. E-posta: sabriarici@mersin.edu.tr.
orcid no: 0000-0003-4925-6704

Burial Customs and Tombs in Hellenistic and Roman Period Tombs of Phocaea

Abstract

The study is important because for the first time it includes Phocaea's graves and burial customs of the Hellenistic as well as the Roman Period. The aim of the article is to reveal Phocaea's tomb typology and burial traditions based on grave forms and finds. They experienced the richest period in the early part of the 6th century BC. But, began to decline in the Hellenistic and Roman Periods. This situation can be understood from the distribution of the necropoleis in the city. The tombs of the Hellenistic and Roman Periods in Phocaea were determined partly by systematic excavations, by rescue excavations that took place in the third-degree archeological sites or by chance finds during various sewage and road works. As a result nine types of tombs have been identified. These are all underground graves. It can also be seen that several different graves were encountered in the same area and multiple burials in the same grave. In the Hellenistic Period, both inhumation and cremation were carried out in the graves, whereas in the Roman Period cremation was preferred. The sites used as settlements in the Archaic and Classical Periods were used as necropolis in later periods (i.e., Hellenistic and Roman Period); this situation is important as a sign of the city becoming smaller.

Keywords: Phocaea, tombs in the Hellenistic and Roman Ages, inhumation, cremation, burial customs.

Nekropolisler

İzmir'in Foça ilçesinde olan Phocaea¹ (Eski Foça/İzmir), geçmişi MÖ 3. bine kadar dayanmaktadır². MÖ 6. yüzyılın başlarından, Perslerin MÖ 546 yılında ele geçirilmesine kadar kent son derece zengin olmuştur. Ancak, bu tarihten sonra Phocaea yavaş yavaş düşüşe geçmiştir³ ve eski gücü olmasa da, kent varlığını sürdürmeye çalışmıştır. Bu küçülmenin

1 Katkılarından dolayı, Foça kazıları başkanı, değerli hocam Prof. Dr. Ömer Özyiğit'e teşekkür ederim.

2 Akurgal 1956a, 13-24; Akurgal 1956b, 33-40; Akurgal 1976, 708-709. Akurgal 1993, 55-59; Özyiğit 1998a, 9-15; Özyiğit 2003b, 97-106; Özyiğit 2017b, 25-60.

3 Özyiğit 1994, 83-84; Özyiğit 1995, 11-36.

en önemli sebeplerinden biri de, Phokaia'nın Hellenistik Dönem'de yaptığı diploması hatalarıdır⁴.

Phokaia oldukça geniş bir alana yayılmıştır (Lev. 1). Antik kentte yapılan gerek sistematik, gerekse de kurtarma kazılarında Arkaik Dönem'den Roma Dönemi'ne kadar dokuz *nekropolis* alanı ve bir kaya mezarı tespit edilmiştir⁵. *Nekropolis* alanlarının büyük bir bölümü kurtarma kazıları sonucunda ortaya çıkarılmıştır⁶. 1-5 no.lu *nekropolis*ler, güneyden kuzeye doğru sıralanmıştır. Dönemsel olarak adeta birbirlerinin devamı şeklindedir. Başlıca *nekropolis* alanları şunlardır: 1. *nekropolis*⁷ (Lev. 2-3), 1989 yılı kazılarında Foça ilçe merkezinin kuzeyindeki Çifte Kayalar Tepesi'nin batısında, Yeni Foça asfalt yolun bitişiğinde bulunan alçak tepe üzerindedir. Alanda yapılan sistemli kazı çalışmasında, en alt tabakada Arkaik Dönem ve onun üstünde Klasik Döneme ait çeşitli yapı kalıntıları görülmüştür. Bunun üstünde ise, Hellenistik Dönem'e ait küçük bir *nekropolis* alanı tespit edilmiştir. Burada Foça tüf taşından⁸ yapılmış beşik çatılı kapakları olan beş adet sade lahit, bir adet çatı kiremitli mezar ve bir adet de basit toprak yapılmış mezar bulunmuştur. *Nekropolisin* üst katmanları, Roma Dönemi'ne ait seramik çöplük alanı olarak kullanılmıştır.

2. *nekropolis*⁹ (Lev. 2 ve 4-6), birinci *nekropolisin* hemen kuzey yanında olan ve III. derece arkeolojik sit alanı içindeki özel şahsa ait arazide bulunmuştur. Burası 1. *nekropolisin* devamı olduğu için kültür tabakası tamamen aynıdır. Alanda Foça tüf taşından yapılmış sekiz adet lahit, iki adet kiremit mezar ve bir adet de üzerinde lahit kapaklı taş örgü mezar tespit edilmiştir.

4 Phokaia'nın desteklediği taraflar hep yenilmiştir. Bu konuda bkz. 27-28 Eylül 2018 tarihinde, İzmir-Aliaga'da, Uluslararası Aliaga ve Çevresi - Aiolis Bölgesi - Arkeoloji ve Disiplinler Arası Araştırmalar Sempozyumu'nda, Sabri Arıcı tarafından, "Hellenistik Dönem'de Phokaia" başlıklı bir bildiri sunuldu. Bildirinin özeti 2019 da yayınlandı, tam metni ise, 2020 yılında yayınlanacaktır.

5 Foça kazıları 1989 yılından beri Prof. Dr. Ömer Özyiğit tarafından yürütülmektedir.

6 Bazı kazılar kaçak yapılmış olup, durum Foça Kazı Başkanlığı'na ulaşınca el konulmuştur. Bu sebeple, mezarlar hakkındaki bilgiler maalesef tam alınamamıştır.

7 Özyiğit 1991, 127-139, çiz. 3.

8 Bu taş tufa da denir. Foça volkanitleri ise tüflerle temsil edilirler. Bu volkanitlerin yaşını Orta Miyosen olarak belirtilir. Jeolojik oluşumla ilgili bkz. Türkmen-Kun 2001, 9-15; Savaşın-Dora 1977, 21-26.

9 Özyiğit 2008, 489-512, çiz. 2, res. 8-9

3. *nekropolis* (Lev. 2)¹⁰, ikinci *nekropolis*in hemen kuzeyinde ve özel şahsa ait arazi de III. derece arkeolojik sit alanı kapsamında kazı çalışması yapılmıştır. Söz konusu yerde, Arkaik Dönem yerleşimi sonrasında, MÖ 5. yüzyıldan itibaren *nekropolis*, sonrasında kiremit ve seramik atölyesi çöplükleri olarak ve son olarak da, Hellenistik ve Erken Roma dönemlerinde tüf taşından yapılmış lahitlerde inhumasyon gömüler yapılmıştır. Ancak lahitlerin içi boş olarak ele geçmiştir.

4. *nekropolis* (Lev. 2 ve 11)¹¹, üçüncü *nekropolis*in hemen kuzeyinde, yine III. derece arkeolojik sit alanı içinde ve özel bir şahsa ait alanda arkeolojik kazılarda, MÖ 7. yüzyıldan itibaren beş arkeolojik katman tespit edilmiştir. Bunlardan IV. katman Hellenistik Dönem *nekropolis*i (MÖ 2.-1. yüzyıl) olarak kullanılmıştır. *Nekropoliste*, bir *ostothek*, bir kiremit mezar ve pişmiş topraktan yapılmış bir de bezemesiz lahit bulunmuştur (Lev. 4).

5. *nekropolis* (Lev. 2 ve 8-10)¹² dördüncü *nekropolis*in kuzey yakınında yine III. derece arkeolojik sit alanı içine giren alanda yer alır. Burada, kentin modern kanalizasyon kazıları sırasında, MÖ 5. yüzyıldan Erken Roma Dönemi'ne kadar kullanılan bir *nekropolis*in varlığı ortaya çıkarılmıştır. *Nekropoliste*, toplamda dokuz adet kremasyon kap (sekiz adet *kythra* ve bir adet amphora), üç kiremit örtülü mezar ve sade bir lahit saptanmıştır.

6. *nekropolis* (Lev. 2 ve 13), 1991 yılı tiyatro¹³ kazısında rastlamıştır. Çalışmalar sonucunda, MÖ 340-330 yılları arasında inşa edildiği tahmin edilen tiyatronun, MS 1. yüzyılın ortasından önce kullanımın sonlandırıldığı ve yapının bir seramik ve kandil çöplüğüne dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır. Bu çöplük tabakasının içine ve analemma duvarının üzerine kremasyon amaçlı kullanılmış yirmi adet çömlek ile bir adet amphora tespit edilmiştir. Bu tespit, tiyatro yapısının Erken Roma Dönemi'nden itibaren *nekropolis* olarak işlev gördüğünü göstermektedir.

7. *nekropolis* (Lev. 2 ve 7)¹⁴, Fevzipaşa Mahallesi “Mozaikler Alanı”

10 Özyiğit 1997, 1-26, res. 9.

11 Özyiğit 2013, 173-190, res. 4.

12 Özyiğit 2017a, 519-538, çiz. 2-3. Kanalizasyon kazıları sırasında arkeolojik katmanlara rastlanınca, iş makinalarının tahribatından arta kalan yerlerde bilimsel kazılar yapılmaya çalışılmıştır. Bu nedenle eldeki bilgiler son derece zayıftır.

13 Özyiğit 1993, 1-22, res. 2-12.

14 Özyiğit 1998b, 763-794.

olarak ifade edilen yerde, 189. Sokak ve yanındaki büyük meydanın bir bölümü 1992-1993 ve 1995 yıllarında kazılmış ve Phokaia antik kentinin Arkaik Dönemi'nden Roma Dönemi'ne kadar olan katmanları ortaya çıkarılmıştır. Bu katmanların arasında olan, Dionysos mozaığının güney duvarının dibinde, kremasyon amaçlı kullanılan dokuz adet kapaklı güveç kap bulunmuştur (Lev. 7).

8. *nekropolis* (Lev. 2) (Güney *Nekropolis* ve Sunaklar Alanı)¹⁵ Foça'nın güneyinde Sevgi Caddesi üzerinde kanalizasyon kazıları sırasında tesadüfen tespit edilmiştir. İki adet Arkaik Dönem sunağın hem doğusunda, hem de batısında etrafı duvarlarla çevrili yirmi dört adet mezara rastlanmıştır. Yani sunakların yapımından sonra bu alanın, *nekropolis* olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Mezarlar, Arkaik Dönem'den Roma Dönemi içlerine kadar kullanılmıştır. Mezarların büyük bölümü, Arkaik ve Roma Dönemi'nden olup, Helenistik Döneme ait sadece bir lahit tespit edilmiştir. Roma Dönemi'nde ise, Foça tüf taşından yapılmış bir adet lahit, sekiz adet kremasyon amaçlı kullanılmış çömlek ve bir adet de *amphora* tespit edilmiştir.

9. *nekropolis* (Lev. 2)¹⁶, Phokaia'nın antik dönemdeki doğu ana girişidir. Burada bir tümülüs ve üç adet lahite rastlanmıştır. Tümülüs kazısı yapılamadığından bilgiler yetersizdir. Ancak tümülüs hakkındaki diğer mevcut olan bilgiler ve lahitler aşağıda ayrıca açıklanacaktır¹⁷.

a- Hellenistik Dönem Mezar Tipleri:

1. **Sade Lahitler (Lev. 5-6):** Bu mezar tipi, Phokaia'nın genelinde Arkaik Dönem'den Roma Dönemi içlerine kadar yaygın olarak kullanılmıştır (15 adet). Mezar, tek parçadan oluşan bir tüften kaya kütesinin oyularak tekne tarzında ve son derece sade yapılırdı. Mevcut kapakları sade beşik çatı şeklindedir. 1. *nekropoliste* beş adet Foça'nın karakteristik taşı olan tüften yapılmış sade lahit ele geçmiştir¹⁸. Lahitlerin, kapakları üçgen çatılı, yönleri kuzey-güney veya doğu-batı doğrultuludur. İnhumasyon gömünün yapıldığı alanda ele geçen buluntular; 1.no.lu lahitte, ölünün

15 Özyiğit 2001, 4, çiz. 1-4, res. 4 ve 9 ; Özyiğit 2003a, 337. Buradaki Arkaik *Nekropolis*, Kazı Başkanlığı tarafından ileri de ayrı bir yayın olarak değerlendirilecektir.

16 Özyiğit 1992, 101.

17 Lahitlerle ilgili bilgiler çok yetersizdir. Çünkü burayı 2013 yılında kazın F. Sartiaux sadece kısa bir bilgi vermiştir. Bkz. Özyiğit 1992, 101.

18 Özyiğit 1991, 129-135.

ağzında bulunan MÖ 350-300 yıllarına tarihlenen sikkenin, ön yüzünde bir kadın başı, arka yüzünde *griffon* protomu bulunmaktadır. 2. no.lu lahitte, bir adet parçalanmış halde olan bronz bıçak ele geçmiştir. 3. no.lu lahitte, ölünün ağzında bulunan sikke, MÖ 300-100 yıllarına tarihlenen ön yüzünde *petasoslu* Hermes başı, arka yüzünde ise yine *griffon* protomu yer alır. 4 no.lu lahitte, iskeletin sağ bacağıının iç tarafında bir adet parçalanmış bronz bıçak ve MÖ 3. yüzyılın başlarına tarihlenen bir adet pişmiş toprak *unguentarium* ele geçmiştir. 5 no.lu lahitte ise, iki kafatası arasında bulunan sikkenin ön yüzünde çelenkli Tiberius (MS 14-37) başı, arka yüzünde *griffon* protomu yer alır. Yazılar deforme olmuştur. Sikkenin yanında ayrıca cam kase, cam bardak ve MÖ 3. yüzyılın başlarına tarihlenen bir cam *unguentarium* ele geçmiştir¹⁹.

1. *nekropolisin* devamı olan 2. *nekropolis*²⁰, doğal olarak yukarıdaki tabakalanmanın bir benzeri görülmektedir. *Nekropolisin* üzerinde yukarıdaki gibi, Roma Dönemi seramik atölyelerine ait çöplük depozitleri bulunmaktadır. Burada Foça tüf taşından yapılmış sekiz adet sade lahit ele geçmiştir. Mezarlar büyük bir tahribata uğramıştır. Dolayısıyla, inhumasyon gömünün olduğu bu mezarların içinde *in situ* olarak değerlendirebileceğimiz sadece Hellenistik Dönemi'n başlarına tarihlenen iki adet *unguentarium* ve korozyona uğramış bir adet sikke ele geçmiştir²¹.

3. *nekropoliste*²², yapılan çalışmalarda, yukarıda açıklandığı üzere, Arkaik Dönem sonrasında, MÖ 5. yüzyıldan itibaren *nekropolis*, önce kiremit ve son olarak da seramik atölyesi için çöplük alanı olarak kullanılmıştır. Hellenistik ve Erken Roma Dönemi'nde tüf taşından ve inhumasyon gömünün yapılmış olduğu tahmin edilen iki lahide rastlanmıştır. Bu lahitlerden biri oldukça tahrip edilmiş durumda, diğeri ise korunmuş olarak ele geçirilmiştir. Beşik çatı biçiminde kapağa sahip iyi korunmuş lahid, alanın güneyindeki günümüze ait evin duvarının altında kalmaktadır. Buna karşın lahidin içinde herhangi bir ölü hediyesine rastlanılmamıştır. Ayrıca arazideki taban suyunun yüksek olması nedeni ile iskelet de korunmamıştır.

19 Özyiğit 1991, 136.

20 Özyiğit 2008, 489-512.

21 Özyiğit 2008, 501.

22 Özyiğit 1997, 1-26.

8. *nekropoliste*²³ yer alan mezarlar ise, Arkaik Dönem'den Roma Dönemi içlerine kadar tarihlenir. Mezarların büyük bölümü, Arkaik ve Roma Dönemi'nden olup, Helenistik Döneme ait sadece bir mezar ele geçirildi. Lahitler yine yukarıdakiler gibi Foça tüf taşından olup, beşik çatılıdır. Roma Dönemi'nde kullanıldığı düşünülen tüf taşından yapılmış lahidin içinden dokuz adet pişmiş toprak çıplak Aphrodite heykelciği ele geçirildi. İki tüf taşı lahitte ise, MS 1. yüzyıl içinden on adet *unguentarium* ve bir adet de çömlek ele geçmiştir²⁴.

Anadolu'da Hellenistik ve Roma Dönemi'nde sade lahitlerin sayısının çok fazla olduğunu tahmin etmek güç değildir. Batı Anadolu'daki lahitler, Phokaia örnekleri gibi yörenin coğrafyasına uygun kayalardan yapılmıştır. Skepsis, Troya, Assos, Parion, Antandros, Myrina, Kyme, Erythrai, Ephesos, Alabanda, Alinda, Menderes Magnesia'sı ve Laodikeia gibi birçok Batı Anadolu kentinde karşımıza çıkmaktadır²⁵.

2. Sade Pişmiş Toprak Lahit: Foça'da iki adet pişmiş toprak lahit ele geçmiştir. Bunlardan birincisi 3. *nekropolis* de bulunmuş olan ve MÖ 5. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen bir çocuk mezarıdır²⁶. Diğeri ise, 4. *nekropoliste*²⁷ parçalanmış olarak ele geçen yetişkin birine ait bir mezardır. Üç parselde yapılan kazılarda, IV. katmanda Hellenistik Dönem *nekropolisine* (MÖ 2-1. yüzyıl) rastlanmıştır²⁸. Pişmiş topraktan yapılmış olan lahidin üzerinde herhangi bir bezeme bulunmamaktadır. Her ikisi de birbirlerinin tekrarı gibidir. Şekli taş lahitlere benzemektedir. Baş kısmı genişken, ayak kısmına doğru daralmaktadır. Yakınındaki *ostothekle* birlikte aynı sevidendir. Bu nedenle her iki mezarın tarihleri

23 Özyiğit 2001, 3-4.

24 Özyiğit 2001, 4.

25 Skepsis için, Başaran-Tavukçu-Tombul 1997, 560; Troya için Polat 2005, 87; Assos için, Aslan 2008, 49-58; Parion için, Tavukçu 2007, 156; Antandros için, Yağız 2009, 140-141; Myrina için, Yağız 2012 395, dipnot 1583; Kyme için İdil 1989, 506; Ünlü-Özsaygı 2007, 15; Atilla-Korkmaz-Gürman 2015, 18; Erythrai için, Özyiğit 1990, 130; Ephesos için, Yazıcı 2014, 51; Alabanda için, Bean 1987, 226; Alinda için, Özkaya-San 1999, 305-306; Menderes Magnesia'sı için, Koçak 2013, 22-23, dipnot 87; Laodikeia için, Şimşek-Okunak-Bilgin 2015, 123-124.

26 Özyiğit 1997, 8, res. 14.

27 Özyiğit 2013, 179-181. Buradaki lahit tamamen dağınık ve parçalı olduğundan ele geçenler, İzmir müzesine götürülmüştür. Üstteki dipnotta belirtilen lahitle birebir benzerdir.

28 Katmanda, ayrıca *ostothek*, kiremit mezar ve pişmiş topraktan yapılmış lahitler bulunmuştur.

de birbirine yakın olmalıdır. Lahitin yan kenarlarının üst tablaları dardır²⁹. Lahidin içinde, olasılıkla MÖ 2. yüzyıla ait olan tek kulplu bir kase, ölü hediyesi olarak ele geçirildi³⁰. Çok iyi bir durumda olmayan duvarlar, büyük olasılıkla bir mezarlığı sınırlıyordu. Bu duvarın, Arkaik ve Klasik Dönem yapı katlarının üstünde bulunması ve taşların arasında kireç harcının olmaması nedeniyle, Hellenistik Dönem'e ait olduğunu düşündürmektedir³¹.

Anadolu'da yaygın olmasa da karşımıza çıkan bir mezar tipidir³². Bunun erken ve üzeri boya bezemeli örnekleri Klazomenai antik kentinde karşımıza çıkmaktadır³³. Anadolu'da, Phokaiadaki örneğinin dışında silindir ve küvet şeklinde örnekler Ladikeia'da, Antandros, Pitane, Kyme, Teos ve Smyrna, ele geçmiştir³⁴. Bu mezar tipi dönemini tahmin etmek zordur, bu nedenle döneminin tespit edilebilmesi için içindeki buluntu/buluntular baz alınmalıdır.

3. Kiremit (Stroter) Mezar (Lev. 6 ve 10): 1. *nekropoliste*³⁵, Hellenistik Dönem'de kullanılan tuf taşından lahitlerin arasında, doğu-batı yönünde uzanan bir adet kiremit mezara rastlanmış ve 6 no.lu mezar olarak adlandırılmıştır³⁶. Mezar, sekiz adet düz çatı kiremitten oluşturulmuştur. Altı adet *stroter* beşik çatı biçiminde dizilmiş, açık olan dar uçları da damlalık bölümleri yukarı gelecek biçimde dik birer *stroter* ile kapatılmıştır. *Stroter*lerin üst yüzeyleri, kırmızı, siyah ve kahverengi firnisle kaplıdır, kırmızı en hakim renk olarak göze çarpmaktadır. *Stroter*lerin firnisli asıl yüzeyleri mezarın dış cephesini oluşturmuştur. Beşik çatı biçiminde dizilen altı adet *stroter*, çatılarda görülen sistemle, yani birinin alt bölümü, diğerinin üst bölümünü takip eder biçimde yerleştirilmiştir. Bu mezar da, çevresindeki Hellenistik

29 Özyiğit 2013, 179. İzmir Arkeoloji Müzesinin kazı raporuna göre, pişmiş topraktan yapılmış bu lahit 1.90 m uzunluğunda, 0.60 m yüksekliğinde, 0.45-0.55 m genişliğindeydi.

30 Özyiğit 2013, 180.

31 Özyiğit 2013, 181.

32 Kucur 2013, 5-41.

33 Hümmüzlü 2004, 78-81.

34 Laodikeia için, Şimşek-Okunak-Bilgin 2015, 122-123; Antandros için, Yağız 2012, 137-139, dipnot 569-580; Pitane için, Cook 1966, 179-190; Kyme için, Atilla-Korkmaz-Gürman 2015, 19; Teos için, Boysal 1963, 5-7; Smyrna için, Cook 1974, 55-60.

35 Özyiğit 1991, 129-137.

36 Kiremit mezarın uzunluğu 1.80 cm, 0.60 cm genişliğindedir. Stroterlerin uzunlukları 67-68 cm, üst ve alt genişlikleri ise 58-60 cm.dir.

Dönem'e tarihlenen lahitler gibi MÖ 3. yüzyıla ait olmalıdır ve MÖ 3. yüzyılın başlarında çatılarda kullanılan *stroter*lerin boyutları hakkında fikir vermesi açısından ayrıca önem taşımaktadır. Muhtemelen bu boyutlardaki düz kiremitler, MÖ 4. yüzyılın ikinci yarısında ve MÖ 3. yüzyıl boyunca kullanılmıştır³⁷.

2. *nekropoliste*³⁸, biri tamamen tahrip olmuş toplam iki adet kiremit mezar bulunmuştur. 2003 yılında İzmir Arkeoloji Müzesi'nin yapmış olduğu sondaj kazı sırasında bulunan kiremit mezardan geriye sadece iki strotere ait birkaç parça kalmıştır. Stroterlerin üstünde kırmızı firnis izleri görülebilmektedir. Mezar doğu-batı doğrultusunda yapılmıştır. Stroterler, kaldırıldıktan sonra kafatası ve parçalanmış kemiklerle karşılaştığı ve hem mezar içinden hem de çevresinden Erken Hellenistik Dönem'e ait olabilecek çeşitli seramik parçaları ele geçmiştir. 10 no.lu lahidin hemen doğusunda bulunan 11 no.lu mezar ise, yine Erken Hellenistik Dönem'e MÖ 3. yüzyıla ait olabilecek çatı kiremitlerinden oluşturulmuştur³⁹. Her iki mezar da kuzey-güney doğrultusunda uzanır. Mezarların üst seviyesinde Roma Dönemi seramik çöplüğü katmanları dikkat çekmektedir. Aynı alanda 10 no.lu lahidin hemen doğusunda bulunan 11 no.lu mezar ise, MÖ 3. yüzyıla ait olabilecek çatı kiremitlerinden oluşturulmuştur⁴⁰.

4. *nekropolisteki* kiremit mezar ise, *ostothek* ve pişmiş toprak lahitlerle aynı yerde bulunmuştur⁴¹. Mezar, altı adet *stroter*den oluşturulmuştur. Bunlardan dördü ile bir beşik çatı tasarlanmış, diğer ikisi kısa kenarları kapatmıştır. Çatı kiremitleri çeşitli parçalara ayrılmış bir şekilde ele geçmiştir. Mezar, doğu-batı doğrultusunda uzanmaktadır⁴². Mezarın içinde olasılıkla 7-8 yaşlarında bir çocuğa ait bir iskelet ele geçmiştir. Kırmızı firnisli *stroter*ler, MÖ 2. yüzyıl stilini göstermesi bakımından, mezarın tarihlendirilmesinde önemli bir kaynaktır⁴³.

37 Özyiğit 1991, 135.

38 Özyiğit 2008, 489-512. Stroterin uzunluğu 68 cm, üst ve alt genişlikleri ise 59 cm.dir.

39 Özyiğit 2008, 501.

40 Özyiğit 2008, 501.

41 Özyiğit 2013, 179-181. En üst kiremitlerin üst kodu ise 1.10 m.dir.

42 Stroterlerin alt ucu damlalık, üst uçları ise üst çerçeve ile sınırlanmıştır. Yani stroterler mezarın güney tarafında üst çerçeve yukarı gelecek şekilde oturtulmuşlardı. Mezarın kuzeyindeki iki stroter ise bunun tersi olup damlalıkları yukarı taraftadır. Mezarın iki ucundaki stroterler ise düzgün yerleştirilmişlerdi. Yani üst çerçeveleri yukarı bölümde ve cesedin başı doğu yönündeydi.

43 Özyiğit 2013, 180.

5. *nekropolis*deki üç adet kiremit mezarın⁴⁴, her biri *stroter*lerden oluşuyordu ve bunlar, yukarıdaki örnekler gibi beşik çatı biçiminde dizilmişlerdi. İnhumasyon gömü tipine sahip olan bu mezarlar, yaklaşık olarak aynı zamandan olmalıydılar. Bu kiremit mezarlarda *in situ* olarak ele geçirilen buluntular ve ölü hediyesi olarak 3 no.lu mezarın üstüne konulan içe dönük ağızlı bir kâse, mezarların MÖ 4. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmesine olanak sağlamıştır⁴⁵.

Sade lahitler gibi çatı kiremit mezarlarda, gerek Hellenistik gerekse de Roma Dönemi'nde Anadolu'da sıkça kullanılmıştır. Parion, Troya, Assos, Antandros, Elea, Kyme, İzmir/Tahtalı Barajı Cevizoğlu Çiftliği ile Şaşal *Nekropolisi*, Miletos, Laodikeia gibi kentlerde karşımıza çıkmaktadır⁴⁶.

4. Basit Toprak Mezar:⁴⁷ 1. *nekropoliste*⁴⁸, tüf taşından yapılan lahitlerin arasında tespit edilen bu mezar, etrafı düzensiz taşlarla çevrili tek örnektir. Phokai'a'nın en sıradan yapılmış mezar tipidir. İnhumasyon gömü, doğu-batı yönündedir. İskelet kötü durumda olduğu için uzunluğu tespit edilememiştir. Cesedin üzerinde herhangi bir kapama plakası veya çatı kiremidine rastlanmamıştır. Mezarın içinde bir adet pişmiş toprak küçük kase⁴⁹, ve ölünün ağzında MÖ 350-300 arasına tarihlenen bir adet bronz sikke bulunmuştur⁵⁰. Sikkenin ön yüzde sola doğru kadın başı (Nymphe?), arka yüz de ise yine sola doğru yönelmiş olan *griffon* protomu görülmektedir. Mezar, Klasik Dönem yapı kalıntısının temelleri üzerine yapılmıştır.⁵¹

Parion, Antandros, Kyme İDÇ *Nekropolisi*, Klazomenai, Erythrai, İzmir/Tahtalı Barajı Cevizcioğlu Çiftliği *Nekropolisi*, İzmir/Tahtalı Barajı/Şaşal *Nekropolisi*, Laodikeia gibi merkezlerde hem Hellenistik

44 Özyiğit 2017a, 524.

45 Özyiğit 2017a, 526

46 Parion için, Tavukçu 2007, 157-159; Kasapoğlu 2009, 488-491; Troya için, Polat 2005, 82-85; Assos için, Aslan 2008, 54-55; Antandros için Yağız 2009, 137; Elea için, Pirson 2009, 193; Kyme için, Çırak-Kaya 2011, 219-220; Cevizoğlu Çiftliği için Özkan-Atukeren 1999, 44; Şaşal için, Yağız 2012, 431-432, dipnot 1725-1736; Miletos için, Graeve 1997, 537; Laodikeia için, Şimşek-Okunak-Bilgin 2015, 124-125.

47 Özyiğit 1991, 135.

48 Özyiğit 1991, 127-139, res. 4.

49 Bergama'daki örneğinden yola çıkarak, Ö. Özyiğit MÖ 3. yüzyılın başlarına tarihlendirmektedir, bkz. Özyiğit 1991, 132 ve 135.

50 Özyiğit 1991, 135.

51 Özyiğit 1991, 135.

hem de Roma Dönemi'nde seyrekte olsa karşımıza çıkan bir mezar tipidir⁵².

5. *Ostothek* (Lev. 11): 4. *nekropoliste*⁵³ ele geçen ve kremasyon amaçlı kullanılan *ostothek*, MÖ 7. yüzyıldan itibaren başlamış olan beş arkeolojik katmanın dördüncüsünde, yani Hellenistik Dönem *nekropolisinde* (MÖ 2.-1. yüzyıl) bulunmuştur. Aynı katmanda, *ostothek*in dışında ayrıca, kiremit mezar ve pişmiş topraktan yapılmış sade bir lahitte bulunmuştur⁵⁴. Foça tüf taşından yapılan *ostothek*⁵⁵ dört tarafı da sadedir. Kapaksız olarak ele geçirilen mezarın çevresi ise, duvar taşları ile çevrilidir. İçinde herhangi bir buluntusu olamayan bu mezar, mevcut diğer mezardan yola çıkılarak, olasılıkla Hellenistik Döneme aittir. Mezar, diğer mezarların tersine kuzey-güney doğrultusunda uzanıyordu⁵⁶.

Anadolu'da genel olarak, Erken Hellenistik Dönem'den Bizans Dönemi'ne kadar kullanıldığı düşünülen⁵⁷ *ostothek*ler "kemik çekmece sandığı" anlamına gelmektedir⁵⁸. Bu mezar, yerel taşlardan veya mermerden yapılmış olup, daha çok kremasyon, seyrek olarak da inhumasyon (çocuklar için) gömü olarak tercih edilirdi. Assos, Lampsakos, Elaia, Pergamon, Stratonikeia Akdağ *Nekropolisi*, Ephesos, Laodikeia, Manisa Müzesi (Kuzey Lydia/Karakhipolis) gibi yerlerde Phokaia'dakinin aksine, üzerinde kabartmalarda yapılırdı⁵⁹. Anadolu'da bu tarz örneklere sıkça rastlanmaktadır⁶⁰. Genel olarak arkeoloji dünyasında, kabartmasız ve bağımsız (satın alma yolu vb.) ele geçen *ostothek*ler hakkında bilgiler yetersizdir. *Ostothek*le ilgili tarihlendirmeler,

52 Parion için, Kasapoğlu 2009, 491-492; Antandros için, Yağız 2009, 139; Kyme İDÇ için, Çırak-Kaya 2011, 221-222; Klazomenai için, Hürmüzlü 2004, 89; Erythrai için, Özyiğit 1990, 132; Cevizoğlu Çiftliği için, Özkan-Atukeren 1999, 43; Şaşal için Ürkmez 2002, 44-45; Laodikeia için, Şimşek-Okunak-Bilgin 2015, 124.

53 Özyiğit 2013, 179-180.

54 Bkz. yukarıda 2. ve 3. madde.

55 Ostothek, uzunluğu 0.67 m, genişliği 0.37m.dir. Cıdarı 0.07 m, yüksekliği ise 0.36 m.dir.

56 Özyiğit 2013, 180.

57 Ahrens 2015, 190-191.

58 Koch 2001, 38.

59 Assos için, Buruldağ 2009, 116 ve 147; Lampsakos için, Körpe 1997, 177-181; Elaia için, Pirson 2009, 193; Pergamon için, Kelp 2014, 364; Stratonikeia Akdağ için, Polat 2013, 258, 264 ve 463; Ephesos için, Yazıcı 2014, 51 ve 97; Laodikeia için, Şimşek-Okunak-Bilgin 2015, 124; Karakhipolis için, Dedeoğlu-Malay 1994, 129-135.

60 Koch 1997, 219-236.

ya mezarın içindeki buluntudan ya mezarın üzerindeki kabartmadan ya da yazıttan yola çıkılarak yapılmaktadır. Phokaia'daki örnekten bunların hiçbiri mevcut değildir. Ancak *ostothekin* mermerden olması sebebiyle, mezarı Roma Dönemi'ne tarihlendirmek daha mantıklı olacaktır.

6. Taş örgülü mezar: 2. *nekropoliste*⁶¹, Hellenistik Dönem lahitleri arasında, duvarları düzensiz taşlarla örülmüş ve dağınık ele geçen 12 no.lu mezar olarak isimlendirilen bir örnek bulunmuştur. Mezarda herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır. Üzerindeki tabakada MS 2. ve 3. yüzyıllara ait Roma seramik çöplüğü bulunan bu mezar da, içinde bulunduğu kontekstin diğer örnekleri gibi Hellenistik Dönem'e tarihlenmektedir⁶². Yoğun tahribattan dolayı mezar hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır⁶³.

Taş örgülü mezarlar, Anadolu genelinde Kalkolitik Dönem'den beri çok sık karşımıza çıkmaktadır⁶⁴. Mezarın çok sade yapılması, ölen kişinin ekonomik durumunun iyi olmadığını göstermektedir. Bu durum mezarın içinden çıkan buluntulardan da anlaşılmaktadır. Phokaia'nın uzak ve yakın çevresi olan Troya, Parion, Lampsakos, Antandros, Pergamon, Lykos Vadisi kent *nekropolis*lerinde (Laodikeia, Tripolis, Eumenia, Trapezopolis ve Attouda), Kyme gibi birçok kent *nekropolis*inde bu tip mezarlara raslanmıştır⁶⁵.

7. Tümülüs: Maltepe olarak anılan tümülüsün güneyindeki doğu-batı doğrultulu yol, İzmir'e giden eski yol ve aynı zamanda Phokaia kentine doğudaki ana giriş kapısıdır. Hellenistik Dönem tümülüsü oluşturulurken Arkaik Dönem kent duvarından destek alınarak oldukça büyük bir mezar yapımı amaçlanmıştır. Bu nedenle tümülüs odası Arkaik Dönem kent duvarının önüne (kente göre sur dışı) belki de surların taşlarından yararlanılacak biçimde inşa edilmiştir. Bunun dışında, tümülüsün üstü irili-ufaklı düzensiz taşlardan oluşturulmuştur. Mezarın

61 Özyiğit 2008, 495, res. 10.

62 Özyiğit 2008, 503.

63 Özyiğit 2008, 503. Burada yoğun bir modern tahribat söz konusu olmuştur. Bu nedenle söz konusu mezar hakkındaki bilgiler son derece yetersizdir.

64 Özgüç 1948, 31-40.

65 Troya için Polat 2005, 85-88; Parion için, Kasapoğlu 2009, 486-488; Lampsakos için Körpe 1997, 171-194; Antandros için Yağız, 2003, 43-45; Pergamon için, Radt 1999, 270-271; Laodikeia için, Şimşek-Okunak-Bilgin 2015, 121-122; Tripolis için, Arıcı 2018, 172; Eumenia için, Şimşek 2008, 54; Attouda için, Şimşek 2002a, 233, 235; Trapezopolis için, Şimşek 2002b: 5 ve 27.

kazısı yapılamadığından, kapsamlı bilgi bulunmamaktadır. Tepe'nin doğusunda MÖ 4.-3. yüzyıl çanak çömlek çöplükleri, tümülüsün oluşturulması sırasında arkeolojik katmanlar bozulmuştur⁶⁶. Bu çöplükte bulunan malzemenin en geç tarihinden sonra inşa edilmesi gerektiği dikkate alınır, tümülüsün ilk bakışta MÖ 2. yüzyılda oluşturulduğunu düşünmek olasıdır⁶⁷. Tümülüsün de üzerinde bulunan Hellenistik Dönemi'ne ait lokal seramik yığınları ise, tümülüsün inşaatından sonra buraya atılmıştır. Tümülüsün doğusunda değişik zamanlarda üç adet tuf taşından sade lahide rastlanmış olması buranın bir *nekropolis* alanı olarak düzenlendiğini göstermektedir⁶⁸.

Batı Anadolu'da tümülüs geleneği önce MÖ 9. yüzyılın ortalarından itibaren itibaren önce Phrygia⁶⁹ (başken Gordion dahil olmak üzere), MÖ 7. yüzyılın sonlarından itibaren de Lydia'da⁷⁰ görülmeye başlanmıştır. Phokaia'nın yakın ve uzak çevresindeki kentlerden, Troya, Elaia, Kyme, Kolophon, Pitane, Larisa, Smyrna, Klazomenai ve Ephesos gibi merkezlerde Geometrik Dönem'den Roma Dönemi'ne kadar seyrekte olsa karşımıza çıkmaktadır⁷¹.

8. Kaya Mezarı (Lev. 11): Halk arasında “Şeytan Hamamı” olarak adlandırılan kaya mezarı⁷², kentin güneyindeki Çan Dede Tepesi'nin üst kısmına yakın, Foça manzaralı bir noktada yapılmıştır. Kuzeye yani Foça/Phokaia'ya bakan mezarın girişine uzun bir *dromostan* sonra ulaşılmaktadır. Mezar, kare bir çerçeve içinde kemerli bir kapıya sahiptir. Arka arkaya yapılan her iki odanın girişinde sağda ve solda ikişer *kline* olmak üzere toplam dört mezar bulunmaktadır. E. Akurgal'ın yaptığı çalışmada, mezarın Lydia kaya mezar geleneğinin bir ürünü olduğu ileri sürmektedir ve burada bulunduğu seramiklerden yola çıkarak, mezarı MÖ 4. yüzyılın sonuna tarihlendirmektedir⁷³.

66 Özyiğit 1994, 19.

67 Özyiğit 1996, 9.

68 Özyiğit 1992, 101

69 Sams 2012, 244-260.

70 Baughan 2010, 273-304.

71 Troya için, Küçükkefe 2011, 136-141; Elaia için Pirson 2011, 250-251; Kyme için, Atilla-Korkmaz-Gürman 2015, 20; Ünlü-Özsaygı 2007, 15; La Marca 2018, 233-234; Kolophon için, Mariaud 2007, 688; Pitane için, Akurgal 1960, 6; Larisa için, Kurtz-Boardman 1971, 177; Smyrna için, Yağız 2012, 194-196; Klazomenai için, Hürmüzlü 2005, 47 ve Ersoy-Koparal 2009, 74-78; Ephesos için, Scherrer 2000, 152.

72 Akurgal 1976, 709; Akurgal 1993, 57.

73 Akurgal 1976, 709; Akurgal 1993, 57. Günümüzde burası askeri alan içindedir.

Kaya mezar geleneği MÖ 1. binin başlarından itibaren Roma Dönemi'ne kadar, Urartu'dan başlayarak, sırasıyla Phrygia, Lydia, Karia, Lykia ve Dağlık Kilikia bölgesinde çok yaygın olarak kullanılmıştır. Phokaia çevresinde, Troya, Elaia, Kyme, Notion ve Miletos gibi merkezlerde çok seyrek karşımıza çıkmamaktadır⁷⁴.

b-Roma Dönemi Mezar Tipleri

1. Sade Lahitler (Lev. 6): Yukarıda da açıklandığı üzere⁷⁵, Phokaia'da yapılan kazılarda bu tip mezarlar Roma Dönemi'nde sayıca çok az karşımıza çıkmaktadır. 5. *nekropolis*deki 4 no.lu mezar⁷⁶, tuf taşından yapılmış sade bir lahittir. Kapağı beşik çatı biçiminde yapılan mezarın içinde inhumasyon gömü yapılmıştır. Mezardan ele geçen bir adet demirden kemer tokası, *unguentarium* ile bir adet volütlü kandil, bu mezarı MS 30-40 yıllarına tarihlenmektedir⁷⁷, Hellenistik Dönem'de kullanılan tuf lahitler, bu dönemde de kullanılmaya devam etmiştir. Bu nedenle aralarında herhangi bir şekil farklılığı yoktur.

2. Urneler (Lev. 7 ve 13): Phokaia'da Roma Dönemi'nde en sık karşılaşılan mezar türü (Tüm Phokaia mezarları 48 adettir.), içinde yakarak gömünün (kremasyon) yapıldığı urnelerdir. Bunlar, günlük hayatta sıklıkla kullanılan seramiklerden oluşmaktadır. 5. *nekropoliste*⁷⁸ toplamda dokuz adet kremasyon kap (sekiz adet *kythra* ve bir adet amphora), üç kiremit mezar, bir adet taş örgülü ve bir adet de tuf taşından yapılan sade lahitte (4 no.lu mezar) da inhumasyon gömü yapılmıştır⁷⁹. Bu mezarlarda günümüzdeki tahribatı çok fazla olmuştur⁸⁰.

Kremasyon mezarlardan olan 1 ve 2 no.lu *kythra*nın arasında bir adet *unguentarium* sayesinde, MS 1. yüzyılın ortalarına tarihlenir ve buradaki en geç tarihli mezarlardır. 3 no.lu *kythra*da, iki adet buluntusu

74 Troya için, Küçükkefe 2011, 142-144; Elaia için, Pirson 2009, 185, 188; Pirson et al 2010, 272; Kyme için, La Marca 2018, 231, 233; Notion için, Atalay 1986, 72; Miletos için Henninger-Kossatz 1979, 174-186.

75 A- Hellenistik Dönem Mezarları başlığı 1. maddesine bakınız.

76 Özyiğit 2017, 525,

77 Özyiğit 2017, 525.

78 Özyiğit 2017, 525.

79 İnhumasyon gömülü mezarlar yukarıda kendi başlıklarında açıklanmıştır.

80 Arkeolojik sit alanında, kaçak kanalizasyon, su ve elektrik şebekesine ilişkin boruların döşenmeleri sırasında tahrip edilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

ele geçmiştir⁸¹. Bunlar bir adet *unguentarium* ile bir adet tek kulplu testi olup, MS 1. yüzyılın ortalarına, yani 40-50 yıllarına ait olmalıdır. Buluntusu olmayan diğer dört *kythra* mezarda aynı seviyeden olmaları sebebiyle benzer tarihten olmaları gerekmektedir. 4. no.lu mezar olan lahit, yukarıda açıklanmıştı⁸². 5 no.lu mezar *Dressel 24* form tipine sahip olan bir *amphora*dır⁸³. Mezarın gövdesinde büyük bir açıklık vardır. Gömü sırasında kırılan bu açıklıktan ölünün külleri ve arta kalan kemikleri konmuş olmalıdır. Bu açıklık ise, *kythra* parçalarıyla kapatılmıştır. *Amphora*, MÖ 1. yüzyıl olması sebebiyle ve parçalı *kythra* da aynı zamandan olmalıdır⁸⁴.

Tiyatro'nun kuzey analemna duvarındaki bölümde yapılan kazılarda, yani 6. *nekropolis* alanında MÖ 340-330 yılları arasında yapılan tiyatro, MS 1. yüzyılın ortasından önce kullanımın sonlandırıldığı anlaşılmaktadır⁸⁵. Bunun altında dört ayrı kaba seramik atım tabakası ortaya çıkarılmıştır. Kandil çöplüğü (MS 1. yüzyılın üçüncü çeyreği), kaba seramik çöplüğü için *terminus ante quem* olup, kaba seramik kronolojisi için büyük öneme sahiptir. *Analemna* duvarının MS 1. yüzyılın ortasından önce kullanım dışı kaldığını, yani tiyatronun tamamen terk edilmiş olabileceğini gösterdiği gibi bir onarım evresini de gösterebilir. Bu durum ileride yapılacak kazılarla açığa kavuşacaktır. Bu çöplük tabakasının içinde ve analemna duvarının üzerine kremasyon gömünün yapıldığı anlaşılan yirmi adet çömlek ile bir adet *amphora*, bu alanın sseramik ve kandil çöplüğü olarak kullanılmasından sonra *nekropolis* amaçlı işlev görmüştür. Bu kazıların sonuçlarına göre, çömlek mezarların MS 2. yüzyıla ait olmalıdır⁸⁶.

7. *nekropoliste* ⁸⁷ yani Mozaikler Alanı'ndaki Dionysos mozaik'in güney duvarının hemen dibinde kremasyon amaçlı kullanılmış dokuz adet kapaklı güveç kabı bulunmuştur (Lev. 7). Mezarlardan sadece birinin ağzı, pişmiş topraktan yapılmış bir taban tuğlası ile kapatılırken, diğerleri kendi orijinal kapakları kullanılmıştır. Tüm kapların içerisinde yanık küllere rastlanmıştır. Yani söz konusu alan, avlulu evin ortadan

81 Özyiğit 2017, 525, çiz. 2-3.

82 "Roma Dönemi Mezarları" başlığında, alt başlık "Tüf Taşından Yapılmış Sade Lahitler"

83 Özyiğit 2017, 525, çiz. 2-3.

84 Özyiğit 2017, 525.

85 Özyiğit 1993, 6.

86 Özyiğit 1991, 136.

87 Özyiğit 1998b, 763-794.

kalkmasından sonra burası *nekropolis* olarak kullanılmıştır. Güveç kapların biçimi nedeniyle bu gömüler, MS 3. yüzyılda yapılmıştır. Buna göre mozaikli evin tarihi, MS 3. yüzyıldan önce olmalıdır. Öte yandan mozaikli tabanın üzerinde MS 3. yüzyıla ait kaba mutfak kabı üretimi yapan atölyenin çöplüğü bulunmuştur. Bu durum, MS 2. yüzyıldan sonra, alanın iskan edilmediğini göstermektedir⁸⁸. Burası Phokaia'nın hemen hemen merkezi denilebilecek bir yerdir. MS 3. yüzyıldan itibaren alanın *nekropolis* ve sonrasında da seramik çöplüğü olarak değerlendirilmiştir.

8. *nekropoliste*⁸⁹ ise, kremasyon amaçlı, sekiz adet çömlek ve *amphoraya* rastlanmıştır. Çömlekler, 7. *nekropoliste*ki formlarla gibi MS 3. yüzyılda kullanılmıştır. Amphora da yakın bir zamana tarihlenebilmektedir.

Kremasyon gömü, Neolitik Dönem'den beri Mezopotamya'dan, Orta Avrupa'ya kadar geniş bir alanlara yayılmıştır. Erken Tunç Dönemi'nden itibaren de Anadolu'da görülmeye başlamıştır⁹⁰. MÖ 1. Binde Batı Anadolu'da, en erken (MÖ 7.-6. yüzyıl) Klazomenai'da olmak üzere, Pitane, Dardanos, Gryneion, Assos ve Antandros'da Arkaik Dönem kremasyonları karşımıza çıkmıştır⁹¹. Bu gelenek, Batı Anadolu ve diğer kentlerin genelinde, Hellenistik ve Roma Dönemi'nde de varlığı devam ettirmiştir⁹². Kremasyon gömü, tıpkı inhumasyondaki gömü gibi çeşitlilik göstermektedir. Phokaia'da sekiz *kythra*, üç *amphora*, yirmi sekiz çömlek ve dokuz güveç kap olmak üzere kırk sekiz adet tespit edilmiştir.

Ölü Gömme Gelenekleri:

Phokaia mezarlarında hem kremasyon (birincil ve ikincil kremasyon birlikte)⁹³ hem de inhumasyon gömü birlikte tercih edilmiştir. Tüm kremasyon mezarları yetişkinlere aittir⁹⁴. Bir *nekropoliste* hem çok çeşitli mezar tipleri hem de kremasyon ve inhumasyon gömü bir arada

88 Özyiğit 1998b, 765.

89 Özyiğit 2003, 337-338.

90 Ekmen 2012, 23-49.

91 Yıldız 2006, 14-16.

92 Ahrens 2015, 209-212.

93 Bireyin doğrudan toprak üzerinde, yani gömüleceği yerde bir odun yığını üzerinde yakılması "birincil *kremasyon*", bireyin gömüleceği yerde bir odun yığını üzerinde yakıldıktan sonra, kemikler soğuyuncaya kadar bekletilip, sonra kemiklerin toplanarak, *urnenin* içine konulması "İkincil *kremasyon*"dur. Bkz. Kurtz – Boardman 1971, 73-75.

94 Plinius'un "dişi düşmemiş bir kişinin yakılmadan gömülmesinin bir kural olduğu" şeklindeki ifadesiyle de örtüşmektedir (Plinius, Naturalis Historia 7, 16. 67-70, 70-73).

karşımıza çıkmaktadır. Şu ana kadar mermerden yapılan tek mezar, sade yapılmış bir *ostothektir*. Bu mezar türü, başka merkezlerde olduğu gibi, lahitler göz önünde bulundurulup, olasılıkla kremasyon gömü tiplerine alternatif olarak düşünülmüştür⁹⁵.

Inhumasyon gömü yapılan mezarlarda, ölüler sırt üstü yatırırken, sadece 1. *nekropolisin* 3 no.lu mezarında, ölen kişi sağdan *hocker* tarzında yatırılmıştır. Yine aynı *nekropolisteki* 5 no.lu mezarda ise, üç iskelete rastlanmıştır ve yukarıda açıklandığı üzere dört adet ölü hediye ele geçmiştir. Bu mezarda, farklı dönemlerde olmak üzere iki defa gömü yapılmıştır. Genel olarak mezarlarda yön birliğine rastlanmamıştır.

Mezarlara mütevazı hediyeler bırakılmıştır. Bunlar, sikke, bronz bıçak, *unguentarium* (cam ve pişmiş toprak), cam kase, cam bardak, çömlek, tek kulplu kase, içe dönük ağızlı kase, demir kemer tokası, kandil ve tek kulplu testidir. Mezar hediyeleri, hem kremasyon hem de inhumasyon gömü yapılan mezarlara bırakılmıştır ve bu hediyeler ölen kişinin cinsiyetine, mesleğine, yaşına uygun olmaktadır⁹⁶. En çok karşımıza çıkan ölü hediyelerinden biri de *Styx* Nehri'ni geçerken sandalcı *Kharon*'a verilen sikkesi olmuştur⁹⁷. *Unguentariumun*⁹⁸ mezarlarda ölü hedyesi olarak bırakılması, ölü hoş kokularla uğurlandığı gibi, libasyondan sonra da, boş olarak mezara bırakılması; gömü töreninde ölüye gösterilen bir onurlandırma sembolü olarak düşünülebilir. Muhtemelen mezara sunulan şarap, yağ, koku ya da su ile yapılan libasyonlar bu tür şişelerle yapılıyordu. Cam ve pişmiş toprak eserler, içecek veya yiyecek sunusu için mezarlara bırakılmıştır. Bir lahitte metal kemer tokanın⁹⁹ bulunması, ölünün elbisesiyle birlikte defnedildiğine işaret edebilir. Inhumasyonun yanında, kremasyon mezarların sadece ikisinde *unguentarium* ve tek kulplu testi tespit edilmiştir. Bu da defin sırasında bir libasyonun yapıldığına işaret etmektedir.

8. *nekropoliste*¹⁰⁰ Roma Dönemi'nde kullanılan tuf taşından yapılmış lahidin içinden dokuz adet pişmiş topraktan yapılmış, oturur vaziyette çıplak Aphrodite heykelciği ele geçirildi. Mezarlarda Aphrodite, en

95 Fraser 1977, 13.

96 Stevens 1991, 215.

97 Toynbee 1971, 44.

98 Anderson-Stajanovic 1987, 121.

99 Özyiğit 2017, 525

100 Özyiğit 2001, 4.

yaygın kullanılan *khthonik* tanrıçalardan biridir¹⁰¹. Phokaia'nın yakın çevresinde Myrina ve Smyrna mezarlarında tanrıça ile ilgili mezar buluntusuna sıkça rastlanmıştır¹⁰². Aphrodite kültürünün mezarlarda yaygın kullanılmasına yönelik açıklamalar yeterli olmamasına rağmen, genel olarak mezar sahibinin toplumdaki yerinin göstermektedir. Bunlar kimi zaman sade bir hediye, kimi zaman da ölen kişi için, birtakım özel anlamlar taşıyan kişisel bir eşya olarak mezara bırakılıyordu. Kadın-erkek ayrımı olmaksızın her ölünün yanına bırakılabilen Aphrodite heykelciklerinde, tanrıçanın "yeniden yaratma" gibi bir tanrısal gücü önemli rol oynamış olabileceği iddia edilmektedir; çünkü tanrıçanın bu gücü, yeniden hayata dönebilmek için güçlü bir umut kaynağı olarak düşünüldüğü kuvvetle muhtemeldir¹⁰³.

Genel Değerlendirme ve Sonuç

Phokaia'da gerek kurtarma kazılarında gerekse de programlı kazılarda toplam dokuz *nekropolis* tespit edilmiştir. Bunlar, deniz kıyısı (batısı) hariç, hemen hemen her yöne yayılmıştır. Hellenistik mezarlara 1.-5., 8. ve 9. *nekropolis*lerde karşımıza çıkarken, Roma mezarlarına ise, 1., 6., ve 7. *nekropolis*lerde rastlanmaktadır. 1., 5., ve 8. *nekropolis*lerde Arkaik Dönem'den beri *nekropolis* olarak kullanılmıştır. Mezarlardan kaya mezarı hariç, diğer tüm mezarlar toprak altı gömülerdir.

Phokaia mezarların içinde en görkemli olanları, tümülüs ve kaya mezarıdır. Ancak tümülüs kazısı yapılmadığından, kaya mezarının da kazısında herhangi bir buluntuya rastlanmamasından dolayı şu ana kadar ki bilgiler kısıtlıdır. Tümülüsün Phokaia'nın girişinde olması, kaya mezarının ise kente yüksekte bakan manzaralı bir konumda bulunması dikkat çekmektedir. Mezarlarda özellikle Hellenistik Dönem'de sekiz farklı mezar türü dikkat çekmektedir. Bunlar, tüf taşından lahit, pişmiş toprak lahit, *ostothek*, kiremit mezar, basit toprak mezar, taş örgülü mezar, tümülüs ve kaya mezarıdır. Mezar tiplerinin belirlenmesinde, coğrafya, ölünün sosyo-ekonomik statüsü, inanç yapısı, kültürel farklılıklar ve birtakım bölgesel özellikler etkili olmuştur. Roma Dönemi'nde ise, tüf taşından lahit ve yoğun olarak urneler ele geçmiştir. Kentin coğrafyasına uygun olan tüf taşından yapılmış basit lahitler, Arkaik Dönem'den itibaren Roma Dönemi sonuna kadar en yoğun kullanılan mezar

101 Işın 2007, 109.

102 Işın 2007, 110, dipnot 668 ve 670

103 Işın 2007, 35, dipnot 206.

tipidir. Bazı mezarlarda tekrar kullanım olduğu görülmektedir. Aynı *nekropolis*te birkaç mezar tipi yan yana kullanılmıştır. Lahitler hem sade hem de yazıtsız yapılmış olması, tuf taşının gözenekli ve kırılğan yapısından ileri gelmektedir. Alabanda *nekropolis*inde ele geçen basit lahitlerin yazıtlarında, mimar, okul hocası, hekim, demirci, boyacı, bahçıvan, sülün satıcısı, fenerci gibi meslekler yer almaktadır¹⁰⁴. Phokaia lahitlerinde ölenlerin de benzer mesleklere sahip oldukları düşünülebilir. Öte yandan, kente en yakın konumda olan Kyme *nekropolis*lerinde¹⁰⁵ (özellikle Batı Limanı, İDÇ ve Habaş *Nekropolis*) görkemli altın işlemeli mezar buluntuları çok sayıda çıkarken, Phokaia mezarlarında böyle bir zenginlik söz konusu değildir. Dolayısıyla, hem Hellenistik hem de Roma Dönemi'nde, Phokaia halkının ekonomik durumlarının çokta iyi olmadığını göstermektedir. Kent, Hellenistik Dönem'den itibaren bir düşüş içerisine girmiştir. Özellikle diplomaside yaptığı tercih hataları ve hem deniz hem kara ticari rotaların kentin aleyhine değişmesi, Phokaia'nın ekonomik olarak gerilemesine neden olmuştur¹⁰⁶. Bu durumun kentin mezarlarına yansımış olduğunu göstermektedir. Yani Arkaik ve Klasik Dönem'e ait mimari kalıntıların üstünde Hellenistik ve Roma Dönemi mezarları yapılmıştır.

Sonuç olarak, Phokaia'nın Hellenistik ve Roma Dönemi'nde, Batı Anadolu genelindeki mezarlarla karşılaştırıldığında aralarında paralellikler olduğu görülmektedir. Phokaia mezarları sayesinde MÖ 6. yüzyılın başlarında çok geniş sınırları olan Phokaia'nın Hellenistik Dönem'den itibaren küçüldüğü ve ikisi hariç, (tümülüs ve kaya mezarı) mezar sahiplerinin ekonomik durumlarının çokta iyi olmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, mezar tiplerindeki çeşitlilik, liman kenti olan Phokaia halkının heterojen bir toplum yapısına sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca yukarıda da açıklandığı üzere, kentin küçüldüğü, mezarlardan anlaşılmaktadır. Mevcut sonuçlar, şu ana kadar yapılan kazılar sonucunda karşımıza çıkan bilgilerdir; şüphesiz gelecekte yapılacak olan kazılarla, bu bilgilere yön verecektir.

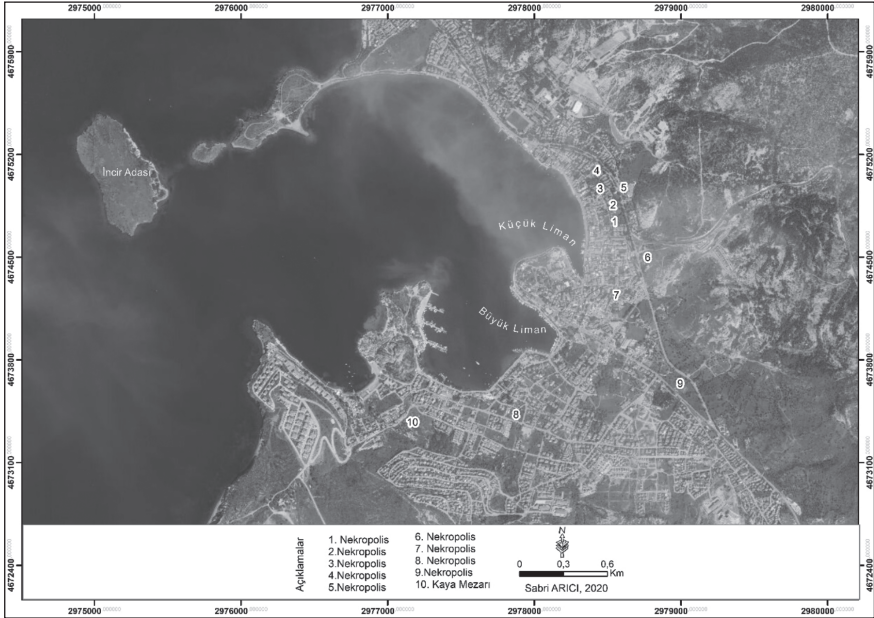
104 Bean 1987, 226.

105 La Marca 2018, 231-232.

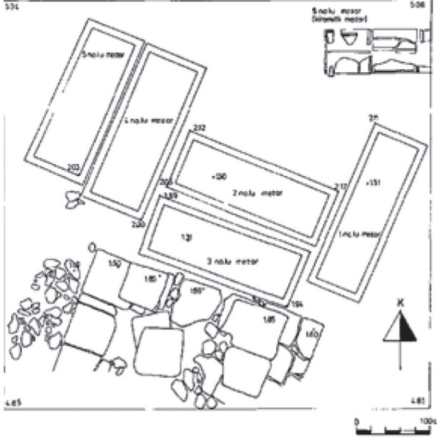
106 Bkz. dipnot 6.

Levha 1. Phokaia/Foça'dan genel görünüm ve günümüzdeki arkeolojik yerler.

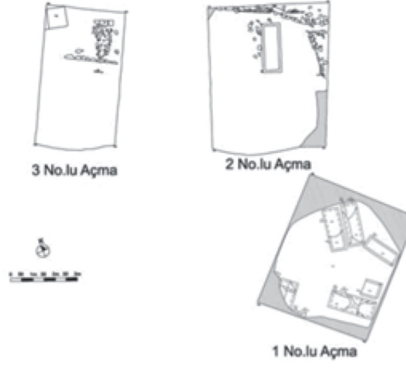

Levha 2. Phokaia/Foça Nekropolis alanları.

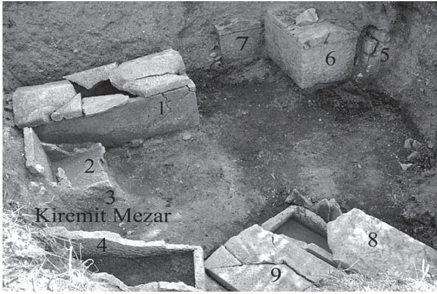

Levha 3. 1. Nekropolis alanı (Özyiğit 1991, çiz. 3-A).

**İsmet Paşa Mahallesi
150 Ada, 62 Parsel**

Levha 4. 3. Nekropolis Alanı (Özyiğit 2008 Çiz. 2).

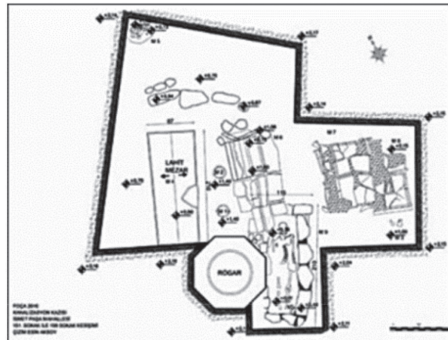
Levha 5. 3. Nekropolis Alanındaki mezarlar (Özyiğit 2008, res. 8).

Levha 6. Sade yapılmış tüf taşından lahit (solda) ve kiremit mezar (sağda) (Özyiğit 2008, res. 12).

Levha 7. kremasyon kabı (Özyiğit 1998b, res.7).

Levha 8. 5. Nekropolis Alanı (Özyiğit 2017a, çiz. 2).

Levha 10. 5. Nekropolis Alanı (Özyiğit 2017a, res. 2).

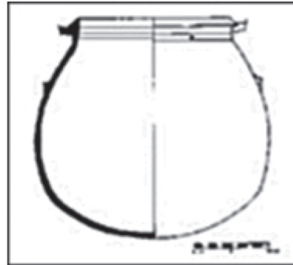
Levha 9. 5. Nekropolis mezar buluntuları (Özyiğit 2017a, çiz. 3).

Levha 11. Foça kanalizasyon kazısı ve ostohek (Özyiğit 2013, res. 4).

Levha 12. Foça Şeytan Hamamı Kaya Mezarı (<http://explorefoca.com/seytan-hamami/>).

Levha 13. kremasyon kabı (Özyiğit 1993, çiz. 9).

Kaynakça

Ahrens 2015

Ahrens, S., "Whether by Decay or Fire consumed... Cremation in Hellenistic and Roman Asia Minor", *Studies in Funerary Archaeology* vol. 7. İn: *Death and Changing Rituals: Function and meaning in ancient funerary practices*, Ed. J. Brandt-M. Prusac-H. Roland, Oxford, 185-222.

Akurgal 1956a

Akurgal, E., "Foça Kazıları ve Kyme Sondajları- Les Fouilles de Phocée et les sondages de Kyme", *TürkAD* 6.1, 13-24.

Akurgal 1956b

Akurgal 1956b, "Foça kazıları ve Kyme sondajları", *Anadolu/Anatolia* I, 33-41.

Akurgal 1960

Akurgal 1960, E. Akurgal, "Çandarlı (Pitane) Kazısı", *TAD* X.1, 5-6.

Akurgal 1976

Akurgal, E., "Phokaia (Foça)", *The Princeton Encyclopedia of Classical Sites* 1, 708-709.

Akurgal 1993

Akurgal 1993, *Eski Çağ'da Ege ve İzmir, İzmir*.

Anderson-Stajanovic 1987

Anderson-Stajanovic, V. R., "The Chronology and Function of Ceramic Unguentaria", *AJA* 91, 105-122.

Arıcı 2018

Arıcı, S., "Tripolis Mezar Tipolojisi", *ArkDerg* 8, 165-181.

Aslan 2008

Aslan, N., "2006 Yılı Assos Kazısı Çalışmaları", *TEAD* 8, 49-58.

Atalay 1987

Atalay, E., "1985 Yılı Notion Kazıları", *KST* 8.2, Ankara, 69-92.

Atilla-Korkmaz-Gürman 2015

Atilla, C.-Korkmaz, E.-Gürman, B., "Kyme Doğu Nekropolü Mezar Tipleri", Prof. Dr. Ömer Özyiğit'e Armağan, (Ed. E. Okan-C. Atilla), 13-28.

Baughan 2010

Baughan, E., "Lydian Gümü Gelenekleri", *Lidyalılar ve Dünyaları/The Lydians and Their World*, (Ed. N.D. Cahill, Çev. G. Eren-F. Can), İstanbul, 273-304.

Başaran - Tavukçu - Tombul 1997

Başaran, C. - A. Y. Tavukçu, A. Y.-Tombul, M., “Skepsis Asağı Kent ve Nekropolü Kurtarma Kazısı Raporları”, VII. MKKS, 551 - 583.

Bean 1987

Bean, G., Karia, (Çev. B. Akgüç), İstanbul.

Boysal 1963

Boysal, Y., “1962 Senesi Teos Kazıları Hakkında Kısa Rapor”, TAD 12.2, 5-7.

Buruldağ 2009

Buruldağ, E., Assos Batı Nekropolü Ölü Gömme Gelenekleri (MÖ 7.-MÖ 1. yüzyıl), Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale.

Cook 1966

Cook, R. M., ”Painted Sarcophagi from Pitane”, Anadolu/Anatolia 10, 179–192.

Cook 1974

Cook, R. M., “Old Smyrna: The Clazomenian Sarcophagi”, The Annual of the British School at Athens 69, 55–60.

Çırak-Kaya 2011

N. Çırak, N.-Kaya, S., “2009 İDÇ Nekropolü Kurtarma Kazısı”, MKKS 19, 217-232.

Dedeoğlu-Malay 1994

Dedeoğlu, H.-Malay, H., “Kuzey Lydia’da Geç Hellenistik Bir Mezar”, Arkderg 2, 129-135.

Ekmen 2012

Ekmen, H., “Yeni veriler ışığında, başlangıcından MÖ II. Binin Sonuna kadar Anadolu’da yakarak ölü gömme (kremasyon) geleneği”, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl 5, Sayı 1, 23-49.

Fraser 1977

Fraser, P. M., Rhodian Funerary Monuments, London.

Graeve 1997

Graeve, V. V., “1994/95 Yılı Milet Çalışmaları”, KST 18.1, 529-554.

Henninger-Kossatz 1979

Henninger, F. J.-A.U. Kossatz, A. U., “Zwei Hellenistische Graber der Milesischen Nekropole”, İstMitt 29, 174-186.

Hürmüzlü 2004

Hürmüzlü, B., "Burial Grounds at Klazomenai: Geometric through Hellenistic Periods", Klazomenai, Teos and Abdera: Metropoleis and Colony, Proceedings of the International Symposium held at the Archaeological Museum of Abdera, Abdera, 20-21 October 2001, Thessaloniki, 77-96.

Hürmüzlü 2005

Hürmüzlü, B., "The Organization and Utilization of the Burial Grounds in Klazomenai", Olba 12, 39-67.

Işın 2007

Işın, G., Patara V.I. Patara Terrakotaları Hellenistik ve Erken Roma Dönemleri, İstanbul.

İdil 1989

İdil, V., "Aiolya'da Kyme Antik Kentinde Yapılan Yeni Kazılar", Belleten cilt 53, sayı 206-208, 505-547.

Kasapoğlu 2009

Kasapoğlu, H., "Parion Nekropolü Mezar Tipleri", Doğudan Yükselen Işık, Arkeoloji Yazıları, Atatürk Üniversitesi 50. Kuruluş Yıldönümü Arkeoloji Bölüm Başkanlığı, (Haz. B. Can-M. Işıklı), İstanbul, 481-520.

Kelp 2014

Kelp, U., "Pergamon Nekropoller", Anadolu'da Hellenistik Bir başkent Pergamon (Ed. F. Pirson-A. Scholl), İstanbul, 354-379.

Koch 2001

Koch, G., Roma İmparatorluk Dönemi Lahitleri (Çev. Z. Z. İlkelen), İstanbul.

Koçak 2013

Koçak, İ. E., Magnesia Ad Maeandrum Mezar Tipolojisi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Koparal 2009

Ersoy, Y.-Koparal, E., "Urla ve Seferihisar İlçeleri Yüzey Araştırması 2007 Yılı Çalışmaları", AST 26.3, Ankara, 73-90.

Körpe 1997

Körpe, R., "1996 Lapseki Kurtarma Kazısı" MKKS 8, 171-194.

Kucur 2013

Kucur, D., Anadolu'da Dairesel Kesitli Pişmiş Toprak Lahitler, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Kurtz-Boardman 1971

Kurtz, D. C.-Boardman, J., *Greek Burial Customs*, Michigan.

Küçükkefe 2011

Küçükkefe, E., *Troas Bölgesi Ölü Gömme Gelenekleri*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.

La Marca 2018

La Marca A., “Aiolis Kymesi Nekropolisleri: Kyme Kenti Yayılım Alanı İçinde Açığa çıkarılan Nekropolisler üzerine Kısa Bir Topoğrafik İnceleme”, *Epiphaneia A Festschrift for Prof. Dr. Nuran Şahin from her Colleagues, Friends and Former Students* (Ed. G. Polat – G. Gürtekin–H. Cevizoğlu–Y. Polat vd.), İzmir, 231-244.

Mariaud 2007

Mariaud, O., “The Geometric Graves of Colophon and The Burial Customs of Early Iron Age Ionia”, In: *The Dark Ages Revisited. From the Dark Ages to the Rise of the Polis. Proceedings of the International Symposium in Memory of williw D. E. Coulson, Volos*, (Ed. A. Mazarakis Ainan), Tessaly, 687-703.

Özgüç 1948

Özgüç, T., *Ön Tarihte Anadolu’da Ölü Gömme Adetleri*, Ankara.

Özkan-Atukeren 1999

Özkan, T.-Atukeren, S., “Cevizcioğlu Çiftliği Nekropolü Kazıları” Tahtalı Barajı Kurtarma Kazısı Projesi: Tahtalı Dam Area Salvage Project, İzmir, 43-54.

Özkaya-San-Barın 1999

Özkaya, V.-San, O.-Barın, G., “Alinda (Karpuzlu)”, *AST* 26.2, 299-324.

Şimşek-Okunak-Bilgin 2015

“Laodikeia Nekropolleri ve Mezar Tipleri”, *Arkderg* 20, 111-157.

Özyiğit 1990

Özyiğit, Ö., “1988 Yılı Erythrai Sondaj Çalışmaları”, *KST* 11.1, 125-150.

Özyiğit 1991

Özyiğit, Ö., “1989 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları”, *KST* 12.1, 127-154.

Özyiğit 1992

Özyiğit, Ö., “1990 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları”, *KST* 13.2, 99-122.

Özyiğit 1993

Özyiğit, Ö., “1991 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları”, *KST* 14.2, 1-22.

Özyiğit 1994

Özyiğit, Ö., 'The city walls of Phokaia', *Revue des Études Anciennes* 96, 1-2. 77-109.

Özyiğit 1995

Özyiğit, Ö., "1993 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları", *KST* 15.2, 11-36.

Özyiğit 1996

Özyiğit, Ö., "1994 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları", *KST* 17.2, 1-26.

Özyiğit 1997

Özyiğit, Ö., "1995 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları", *KST* 18.2, 1-26.

Özyiğit 1998a

Özyiğit, S., Foça-Phokaia, İzmir.

Özyiğit 1998b

Özyiğit, Ö., "1997 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları", *KST* 19.1, 763-794.

Özyiğit 2001

Özyiğit, Ö., "1999 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları", *KST* 22.2, 1-14.

Özyiğit 2003a

Özyiğit, Ö., "2001 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları", *KST* 24.2, 333-350.

Özyiğit 2003b

Özyiğit, Ö., "Phokaia'da Akurgal kazıları ışığında son dönem çalışmaları", *Anadolu / Anatolia* 25, 97-107.

Özyiğit 2008

Özyiğit, Ö., "2006 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları", *KST* 29.2, 489-512.

Özyiğit 2012

Özyiğit, Ö., "Phokaia", *Ege Üniversitesi Arkeoloji Kazıları*, (Ed. A. Çilingiroğlu-Z. Mercangöz-G. Polat), İzmir, 293-312

Özyiğit 2013

Özyiğit, Ö., "2011 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları", *KST* 34.2, 173-190.

Özyiğit 2017a

Özyiğit, Ö., "2015 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları" 38.2, 519-538.

Özyiğit 2017b

Özyiğit, Ö., Phokaia I, İstanbul.

Pirson 2009

Pirson, F., "Pergamon-Bericht über die Arbeiten der Kampagne 2008", *AA* 2009: 2, 129-213.

Pirson 2011

Pirson, F., "Pergamon 2009 Sezonu Çalışmaları Raporu", KST 32.4, Ankara, 245-259.

Polat 2005

Polat, B.A., Troia'nın Hellenistik ve Roma Dönemi Nekropollerini (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Ana Bilim Dalı, Klasik Arkeoloji Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Polat 2013

Polat, R. T., Stratonikeia Akdağ Nekropolü: Somut ve Soyut Kültür Üzerine bir Araştırma, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Radt 1999

Radt, W., Pergamon Antik Bir Kentin tarihi ve Yapıları, (Çev. S. Tammer), İstanbul.

Sams 2012

Sams, G. K., "Frig Tümülüsleri", Frigler, Midas'ın Ülkesinde, Anıtların Gölgesinde, In the Land of Midas, In the Shadow of Monuments (Eds: T. Tüfekçi Sivas, H. Sivas), İstanbul, 244-260.

Savaşçın-Dora 1977

Savaşçın M. Y.-Dora, O., Ö., "Foça - Menemen yöresi volkanitlerinde piroksenlerin yayılımı ve kristalografik değerleri", Türkiye Jeoloji Kurumu Bülteni 20, 21-26.

Scherrer 2000

Scherrer, P. Efes Rehberi, İstanbul.

Stevens 1991

Stevens, S.T., "Charon's Obol and Other Coins in Ancient Funerary Practice", Phoenix 45.3, 1991, 215-229.

Şimşek 2002a

Şimşek, C., "Attouda Nekropolü", Birinci Uluslararası Aşağı Büyük Menderes Havzası Tarih, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Sempozyumu-The First International Symposium of History, Archaeology and History of Art in Lower Basin of Meandros (15- 16 Kasım 2001, Söke-Aydın), (Ed. A. A. Öztürk), İzmir, 229-246.

Şimşek 2002b

Şimşek, C., "Trapezopolis Nekropolü", Arkeoloji ve Sanat Dergisi 109-111, 3-17 ve 27-39.

Şimşek 2008

Şimşek, C., "Eumeneia Antik Kenti Üzerine", *Arkeoloji ve Sanat Dergisi* 129, 37-68.

Tavukçu 2007

Tavukçu, Z. A., Parion nekropolü 2005 Yılı Buluntuları, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.

Toynbee 1971

Toynbee, J. M. C., *Death and Burial in the Roman World*, 1971, Cornell.

Türkmen-Kun 2001

Türkmen, F.-Kun, N., "İzmir İli Volkanitlerinin Doğaltaş Sektöründeki Yeri", *Türkiye III. Mermer Sempozyumu MERSEM '2001 Bildiriler Kitabı* 3-5 Mayıs 2001/Afyon, 9-15.

Ünlü-Özsaygı 2007

Ünlü, A.-Özsaygı, M., "İzmir İli, Aliğa İlçesi, Gümrük Binası Sondaj Kazısı", *XV. MKKS*, Ankara, 13-24.

Ürkmez 2002

Ürkmez, Ö., Şaşal Nekropolü Stroter Mezarları, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Lisans Tezi, İzmir.

Yazıcı 2014

Yazıcı, R., Ephesos Antik kenti Nekropollerindeki Roma İmparatorluk Dönemi Lahitleri, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Aydın.

Yağız 2003

Yağız, K., Antandros Melis Nekropolü Ölü Gömme Adetleri, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Yayınlanmamış Lisans Tezi, İzmir.

Yağız 2009

Yağız, K., "Antandros Nekropolisi Hellenistik Dönem Mezar Tipleri", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2, 136-144.

Yağız 2012

Yağız, K., Kuzeybatı Anadolu'da İ.Ö. 1. binde ölü gömme gelenekleri, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.

Yıldız 2006

Yıldız, Ö., M.Ö. 1. Binde Antandros Antik Kentinde Kremasyon: Ölü Gömme Geleneği Açısından İncelenmesi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Antropoloji Anabilim dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Seleucia | Sayı X | Mayıs 2020

Artemis Tapınağı ve Altın Sardes'in Kraliçeleri
Queenly Gifts to Golden Sardis and the Temple of Artemis
Fikret K. Yegül

9

İzmir Arkeoloji Müzesi'nden Bir Grup Kilya Figürini
A Group of Kilia Figurines from the Archaeological Museum of İzmir

Barış Gür - Ayşe Füzuran Caman

35

Silifke Müzesi Örnekleri Bağlamında Roma Dünyasında
Cam Çubukların İşlevleri Konusunda Görüş ve Öneriler
*Suggestions and Views About The Functions of Glass Rods in
The Light of Two Examples from The Museum of Silifke*
Emel Erten

57

Niğde, Ulukışla'da Lulua (Lülüve) Kalesi
The Lulua (Lülüve) Castle in Ulukışla, Niğde
Lale Yılmaz - Halil Sözlü

75

Kurul Kalesi Pişmiş Toprak Kandilleri
Terracotta Oil Lamps from Kurul Fortress

Leyla Yorulmaz

97

Elazığ Müzesi'nden Bir Grup Urartu Mühürü
A Group of Urartian Seals from the Elazığ Museum

Pınar Pınarcık - Bilcan Gökce

127

Phokaia'nın Hellenistik ve Roma Dönemi Mezarları ile
Ölü Gömme Gelenekleri

*Burial Customs and Tombs in Hellenistic and Roman Period
Tombs of Phocaea*

Sabri Arıcı

155

Mersin Müzesi'nden Hellenistik Dönem'e Ait Bir
Mezar Steli

*A Grave Stele at the Hellenistic Period from Mersin
Museum*

Ulus Tepebaş - Handegül Canlı

185

Olba'dan Roma Erken İmparatorluk Dönemi Üfleme
Cam Buluntuları

Early Imperial Blown-Glass Finds from Olba

Emel Erten - Emine Akkuş Koçak

201

Pontos Bölgesi Basamaklı Tünellerinin Köken ve
İşlevleri Üzerine Bazı Öneriler

*Some Suggestions on Origins and Functions of the Stepped
Tunnels in Pontos Region*

S. Yücel Şenyurt - Ahmet Emirhan Bulut

227

Bingöl Şerevdirin Yaylası'nın Kaya Üstü Resimleri ve
Kaya Altı Yerleşiminin Değerlendirilmesi

*The Evaluation of On-Rock Pictures and Under-Rock
Settings of Bingöl Şerevdirin Plateau*

Sırrı Tiryaki

251

Anemurium Nekropol Kilisesi Heraclius Definesi
A Heraclius Hoard in Anemurium Necropolis Church

Kasım Oyarçin - Mehmet Tekocak

269

Kurul Kalesi Kazılarında Ele Geçen Kalıp Yapımı
Kabartmalı Kâseler

The Moldmade Relief Bowls found in Kurul Fortress

S. Yücel Şenyurt - Leyla Yorulmaz

297

Miletos'tan (Ionia) Koç Başlı Saplı Bir Patera

*A Terracotta Handled Patera with Ram Head from Miletus
(Ionia)*

Reyhan Şahin

329

Tarsus Müzesi'nden İki Triglif-Metop Frizi

Two Tryglyph-Metope Friezes from the Tarsus Museum

Gamze Evgen

355

Olba Manastırı Kazıları Üzerine Değerlendirmeler

*Some Observations on The Excavation in The Monastery
of Olba*

Murat Özyıldırım

375

Kitap Tanıtımı

Book Review

Roman Architecture and Urbanism - From the Origins
to Late Antiquity

Emel Erten

389

Antik Dönemden Osmanlı Dönemine Smyrna/İzmir

Kemik Objeleri

Halil Özkan

395

ISSN 2148-4120

ISBN 978-605-9636-41-2

9 786059 636414

